

10. Határokon átnyúló munkaerő-piaci és jövedelemszerző mozgások

KOLTAI JÚLIA – SIK ENDRE

TANULMÁNYUNKBAN A KÖVETKEZŐ kérdésekre keressük a választ: Mennyire elterjedt a külföldi jövedelemszerzés és annak két eleme – a külföldi munkavállalás és a kvázivállalkozás¹ – a magyar–szlovák–ukrán „hármashatáron”? Milyen tényezők és hogyan hatnak a külföldi munkavállalás és a kvázivállalkozás esélyére?

A külföldi munkavállalás és kvázivállalkozás elterjedtsége és irányai

A térségben a munkavállalói korban lévők 6 százaléka dolgozott az elmúlt öt évben vagy dolgozik jelenleg is külföldön, s ugyanennyien vannak azok, akik vállalkoznak és üzletelnek. Mint ahogy azt az 1. táblázat mutatja, a Magyarországon élők körében mind a külföldi munka, mind a határon átnyúló vállalkozás kevésbé elterjedt, mint a „szomszédságban”. A Szlovákiában és Ukrajnában élők körében körülbelül minden tizedik megkérdezett dolgozott/dolgozik vagy vállalkozott/vállalkozik külföldön, s majdnem minden ötödik megkérdezettnek (legkevésbé az ukránoknak) van/volt (?) határon átnyúló jövedelemszerző tevékenysége.

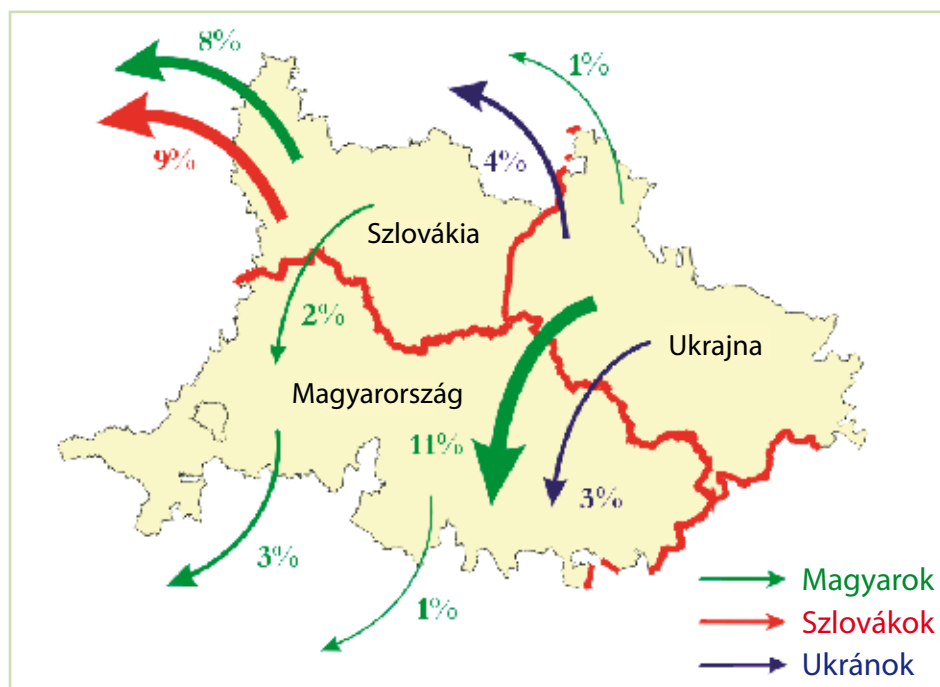
1. táblázat A külföldi munkavállalás és kvázivállalkozás elterjedtsége határszakasz és származás szerint (%)

	Magyar–szlovák határszakasz			Magyar–ukrán határszakasz			Összesen
	Magyarországi magyarok	Szlovákiai magyarok	Szlovákok	Magyarországi magyarok	Ukrajnai magyarok	Ukránok	
N	300	200	100	302	200	100	1202
Munkavállalás	4	12	10	1	11	8	6
Kvázivállalkozás	3	8	10	4	9	7	6

¹ *Külföldi munkavállalás* (egyéni vagy háztartási szinten) – a kérdezett/bárki a háztartásból az elmúlt 5 évben vagy jelenleg vállalt(t)-e munkát külföldön főállásban; mellékállásban; vállalkozóként. *Külföldi kvázivállalkozás* (egyéni és háztartási szinten) – a kérdezett/bárki a háztartásból rendszeresen (esetleg foglalkozásszerűen) átjár-e egy külföldi országba (pl. fuvarozik, kereskedik, árut szerez be). Ide sorolható a rendszeresen bevásárlóturizmus és a kicsiben végzett csempészés mindenféle formája is.

A külföldi munkavállalás irányainak elemzése során (1. térkép) látható, hogy a szlovákiai szlovákok és magyarok – tehát a többség és a kisebbség egyaránt – legnagyobb arányban a térségből kifelé mozog. Ezzel szemben az ukrán határ menti térségből a Magyarország felé irányuló munkavállalás aránya magasabb, mint a térségből kifelé irányuló mozgásé. Ukrajna esetében a többség és a kisebbség munkavállalásának iránya is eltérő: míg az itt élő magyarok elsősorban Magyarország felé, addig az ukránok – ha kismértékben is, de inkább – a térségből kifelé mozdulnak.

1. térkép
A külföldi munkavállalás iránya határszakasz és származás szerint (%)

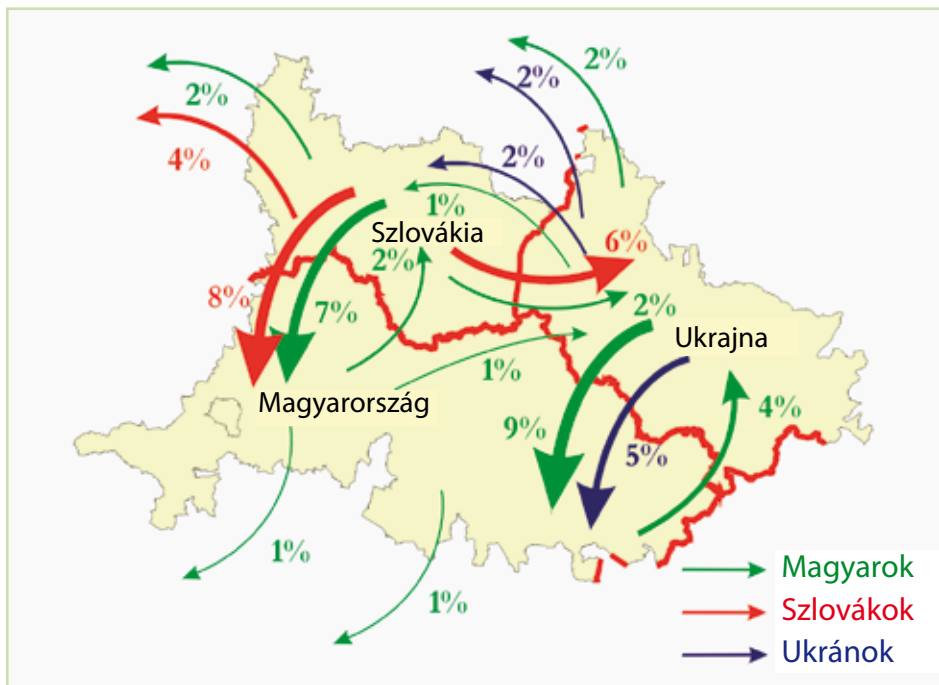
Forrás: SzalkaiGábor szerkesztése.

Ha a kvázivállalkozások irányait vizsgáljuk (2. térkép), akkor azt látjuk, hogy minden lehetséges irányban van mozgás a régió belül, s ezek aránya jobbra nagyobb, mint a régióból kifelé irányulóké.

A magyarországi lakosok közül az ukrán határ közelében élők között kismértékben magasabb az Ukrajnában üzletelők aránya. Szlovákiából a kvázivállalkozó magyarok és szlovákok elsősorban Magyarország felé orientálódnak, de a szlovákiai szlovákok alig kisebb arányban aktívak Ukrajnában, illetve a térségen kívüli országokban. Ukrajna felől nézve az üzletelés fő csapása Magyarország, s ebben a magyarok aktivitása az ukránokénak közel kétszerese.

2. térkép

A kvázivállalkozások irányú határszakasz és származás szerint

Forrás: Szalkai Gábor szerkesztése.

A külföldi munkavállalás és a kvázivállalkozás esélye

Láttuk, hogy a két határszakasz két oldalán élők körében (a szlovákiai és ukrán régióban, továbbá a többségi és a kisebbségi helyzettől függően is) eltér a külföldi jövedelemszerzés mértéke és iránya. Ebben az alfejezetben azt vizsgáljuk, hogy mennyire eltérő a külföldi munkavállalás és kvázivállalkozás esélyére ható tényezők struktúrája? Vannak-e eltérések az eddigiekben a térség három országrészében élők között? Mennyiben térnek el az eredmények az eddigiektől, ha nem a minta egyéneit, hanem a háztartásokat tekintjük elemzésünk alapegységének?

A modellek megalkotásánál abból indultunk ki, hogy a jövedelemszerzés stratégiáját az egyén (vagy a háztartás) és a térség (és ezen belül a határ) kontextusa együtt határozza meg. Az egyéni, illetve háztartási változók esetében feltételeztük, hogy a szociodemográfiai, munkaerő-piaci, vagyoni adottságok mellett az értékrend (migrációs hajlandóság, nemzettudat, regionális identitás) és a korábbi mobilitási-migrációs tapasztalat is befolyásolhatja a külföldi jövedelemszerzésről való döntést. Ezért nem csupán „objektív”, hanem „szubjektív” és mobilitási/migrációs változókat is szerepeltetünk a modellekben. A térség történelmi határmozgásainak ismeretében az értékrend változói közül különösen fontos az etnikai komponens, amellyel kapcsolatban azt feltételeztük, hogy a szlovákiai és ukrán régióban a többség és a kvázi diaszpórikus (Sik 2012a) helyzetben lévő magyar kisebbség viselkedése eltérő lesz.

A kontextuális változók esetében az elérhetőség több dimenzióját különböztettük meg (lásd *Függelék*), feltételezve, hogy a határtól, a nagyvárosoktól való közúti és tömegközlekedési távolság együtt, de nem feltétlenül azonos módon hat az egyének és a háztartások munkaerő-piaci és vállalkozási stratégiájára.

Az előző gondolatmenetnek megfelelően a változók első csoportjába azokat a szociodemográfiai tényezőket tettük, amelyekről a szakirodalom alapján feltételezhető, hogy hatnak a külföldi jövedelemszerzés bekövetkezésének esélyére. Feltételeztük, hogy a férfiak és a fiatalabbak nagyobb eséllyel készek és képesek a külföldi munkavállalás kockázatait vállalni. Az iskolai végzettség és idegennyelv-tudás esetében is úgy véltük, hogy befolyásolják a külföldi jövedelemszerzést, de mivel sem a munkavállalók, sem a munkahelyek összetételét nem ismerjük, ezért nem állítunk fel hipotézist ezek hatásmódját illetően.

A változók második csoportja olyan változókat tartalmaz, amelyek vagy az egyén, vagy a háztartás „szubjektív” változóinak tekinthetők. Ilyenek a nemzettudat, az elégedettségérzet, a határ pozitív vagy negatív percepciója és a szegénységérzet. Korábbi empirikus tapasztalatok híján e változók és a külföldi jövedelemszerzés közötti összefüggés erejéről vagy irányáról nem állítunk fel hipotéziseket, célunk csupán vizsgálni a lehetséges összefüggés tényét, illetve annak hiányát.

A harmadik változócsoporthoz a mobilitási/migrációs változók tartoznak. Ide tartozik a migrációs burok², illetve a külföldi mobilitás tapasztalata is, melyekről azt feltételezzük, hogy növelik a külföldi jövedelemszerzés esélyét. De ugyanezt tételeztük fel a nem munkaerő-piaci mobilitás (külföldön történő vásárlás, illetve a családtagok külföldi jövedelemszerzése vagy vásárlási gyakorlata) esetében is, amennyiben úgy véltük, hogy az egyén és a háztartás külföldi jövedelemszerzése ezekbe a jelenségekbe beágyazottan megy végbe.

Végül a térség nagyvárosaitól (közúton vagy tömegközlekedéssel, pl. autóbuszon), illetve a határtól való távolság mérésekor az elérhetőség általános, illetve határspecifikus közelítő változóival kapcsolatban is mindössze azt feltételeztük, hogy hatnak a külföldi munkavállalás és jövedelemszerzés esélyére, de egyik esetben sem állítottunk fel hipotézist a kapcsolat irányát illetően, hiszen az elérhetőség növelheti és csökkentheti is a külföldre irányuló stratégia kialakulásának esélyét.

A 2. táblázat a fent bemutatott változók hatását mutatja a külföldi munkavállalás és a kvázivállalkozás esélyére.

2. táblázat A külföldi munkavállalás és a kvázivállalkozás esélye – logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai (N = 1029)

	Munkavállalás	Kvázivállalkozás
<i>Megmagyarázott hányad</i>	25%	50%
Nő (férfi)	0,516*	0,556
Életkor	0,965*	1,002
Iskolázottság (alapfok)		
Szakma	6,020*	1,224
Középfok	4,479	0,864
Felsőfok	6,672*	1,398

folytatódik

² A *migrációs burok* olyan kapcsolattöke-elemeket foglal magában (külföldi rokonokkal és barátokkal való gyakori találkozás, illetve a velük való rendszeres levelezés), amelyekről feltételezhető, hogy a külföldi munkavállaláshoz szükséges információk szervezését, költségszökkentő megoldások felderítését, erkölcsi-pszichikai támogatását, a kulturális sokk elkerülését szolgálják (Sik 2012b).

	Munkavállalás	Kvázivállalkozás
Ország (Magyarország)		
Szlovákia	2,056	0,340
Ukrajna	1,497	0,650
Szlovák nemzetiségű (nem szlovák nemzetiségű)	3,748*	0,811
Ukrán nemzetiségű (nem ukrán nemzetiségű)	1,710	0,733
Mennyire fontos a magyar állampolgárság	1,503	0,920
Kulturális kötődés	1,356	0,788
Elégedettség	0,630*	1,272
Előnynek/hátránynak érzi-e a határmentiséget (vegyes érzelműek)?		
Csak hátránynak	0,273	3,079*
Csak előnynek	0,812	1,219
Szegény (nem szegény)	1,217	0,719
Hány rokona/barátja él a határ túloldalán?	1,002	1,008
Milyen messzire jutott el otthonából utazásai során?	1,693	1,483
Szokott-e külföldön vásárolni, ügyeket intézni?	0,847	9,712*
Dolgoznak vagy vállalkoznak családtagjai külföldön	4,736*	12,116*
Családjának tagjai szoktak-e külföldön vásárolni, ügyeket intézni?	0,724	0,621
Határtól való távolság	1,029	1,014

Megjegyzés: A referenciakategóriákat zárójelben tüntettük fel.

* $p < 0,05$ szinten szignifikáns értékek.

A külföldi munkavállalás és kvázivállalkozás esélyét vizsgálva azt találjuk, hogy

- A külföldi munkavállalás (2. táblázat: 2. oszlop) esetében a szociodemográfiai tényezők hatása erős, szignifikánsan nagyobb a külföldi munkavállalás esélye a férfiak, a fiatalabbak, a képzettebbek, továbbá a szlovák többséghez való tartozás, de egy szubjektív tényező (az elégedetlenség) is fokozza a külföldi munkavállalás esélyét. A migráció/mobilitás változók közül csak a családtagok külföldi munkavégzése növeli a külföldi munkavállalás valószínűségét.
- A kvázivállalkozás (2. táblázat: 3. oszlop) esetében a szociodemográfiai tényezőknek nincs jelentősége, azonban ennek az esélye igen magas azok körében, akik a számára a határ közelsége teher, s akik ennek ellenére külföldön szoktak vásárolni, s családtagjaik is dolgoznak/üzletelnek külföldön.

A külföldi munkavállalás esélyét valamennyi háztartástag körében vizsgálva azt reméltük, hogy csökkentjük – bár teljesen kiszűrni nem tudjuk – azt a hatást, hogy a kutatás során elért kérdezettek között mindig alul lesz reprezen-

tálva az éppen jelen nem lévők (s az ebben a körben feltehetően nagy arányban előforduló külföldön dolgozók) csoportja.³

A külföldi jövedelemszerzés (tehát a munkavállalás és a kvázivállalkozást együttesen kezelve) esélyét valamennyi háztartástag esetében vizsgálva (3. táblázat: 2. oszlop) megerősítve látjuk a szociodemográfiai tényezők hatását (valamennyi változó azonos módon, de sokkal erősebben hat, mint azt a 2. táblázatban láttuk), de új elem, hogy a magyarországiakhoz képest mind a szlovákiaiak, mind az ukrainiak nagyobb eséllyel szereznek külföldön jövedelmet.

3. táblázat A külföldi jövedelemszerzés (munkavállalás+vállalkozás) esélyének mechanizmusa az összes háztartástag körében – logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai

	Teljes minta	Magyarország	Szlovákia
<i>Megmagyarázott hányad</i>	12%	13%	12%
<i>N</i>	3471	1610	945
Nő (férfi)	0,531*	0,226*	0,565*
Életkor	0,978*	0,979	0,957*
Iskolázottság (alapfok)			
Szakma	2,695*	7,426*	5,932*
Középfok	2,511*	2,542	4,827*
Felsőfok	3,467*	7,216*	8,961*
Hány nyelven beszél az anyanyelvén kívül?	0,935	2,418	1,168
A háztartás vagyoni helyzete	1,011	0,977	1,031
Ország (Magyarország)			
Szlovákia	6,001*	X	X
Ukraina	5,664*	X	X
Szlovák nemzetiségű (nem szlovák nemzetiségű) – minta alapján	0,798	X	X
Ukrán nemzetiségű (nem ukrán nemzetiségű) – minta alapján	0,890	X	X
Szlovákiai szlovák (szlovákiai magyar)		X	1,096
Ukrán határon élő magyarországi (szlovák határon élő)	X	0,905	X
Határtól való távolság	X	1,024	1,076*
Három városból a legközelebbi elérhetősége	1,016	0,984	1,008

Megjegyzés: A referenciakategóriákat zárójelben tüntettük fel.

* $p < 0,05$ szinten szignifikáns értékek.

X – A változó nem szerepel a modellben.

³ A kutatásból a háztartásban élő összes 14 év feletti háztartástagra ismertük az alapvető társadalmi-demográfiai jellemzőkön túl azt is, hogy dolgozik/dolgozott-e külföldön, és ha igen, akkor milyen módon. Így lehetőségünk volt létrehozni egy olyan adatbázist, mely az összes 14 év feletti háztartástag nemét, életkorát, iskolai végzettségét és nyelvtudását, továbbá azt is tartalmazta, hogy dolgozott/dolgozik-e külföldön. Ezen változók mellett természetesen a háztartás-szintű változókat is bevontuk az elemzésekbe.

A magyarországi és szlovákiai almintákat összehasonlítva⁴ (3. táblázat: 3. és 4. oszlop) azt látjuk, hogy a szlovákiaiak körében erőteljesebben érvényesül a szociodemográfiai tényezők hatása, a magyarországiaknál a szlovákiaiakkal ellentétben az életkor és a középfokú végzettség hatása nem szignifikáns. Ha az összes háztartástagot vizsgáljuk, akkor a szlovákiaiak körében felerősödik a határ hatása, de nem a határ közelsége, hanem a határtól való nagyobb távolság növeli a külföldi jövedelemszerzés esélyét, ami megfelel az 1. táblázatban látottaknak, vagyis a külföldi munkavállalás domináns iránya nem Magyarország.

Az elemzés háztartásszintű megisméltését (4. táblázat) empirikus szempontból az indokolja, hogy mint azt az egyéni szintű elemzésben láttuk, a külföldi munkavállalás esélyét növeli az egyén háztartásba való beágyazottsága. Elméletileg is ismertek azonban olyan érvek, amelyek szerint a migrációs döntések, illetve a munkaerő-piaci mozgás általában az egyént körülvevő kapcsolatrendszerbe ágyazottan megy végbe, amelyeknek gyakran főszereplője a háztartás (Bálint 2008; Sik 2012b).

4. táblázat A külföldi munkavállalás és kvázivállalkozás esélyének mechanizmusa a háztartások körében – logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai ($N = 1127$)

	Munkavállalás	Kvázivállalkozás
<i>Megmagyarázott hányad</i>	19%	22%
Aktívák aránya a háztartásban	1,005	1,001
Háztartásfő iskolai végzettsége (alapfok)		
Szakma	1,297	2,652
Középfok	1,171	2,381
Felsőfok	1,119	1,683
Háztartásfő dolgozik (nem dolgozik)	2,604	1,477
Vagyonindex	0,968	1,000
Kommunikációs-mobilitási lehetőségek	1,047	1,148
Ország (Magyarország)		
Szlovákia	4,760*	0,993
Ukrajna	3,276*	1,630
Szlovák nemzetiségű (nem szlovák) – minta alapján	0,820	1,456
Ukrán nemzetiségű (nem ukrán) – minta alapján	1,232	1,325
Milyen messzire távolodott el otthonától utazásai során?	1,734*	1,723
Hány rokona/barátja él a határ túloldalán?	0,999	1,004
A háztartás bármely tagja szokott-e külföldön vásárolni?	1,764*	5,148*
Határtól való távolság	1,020	1,013

Megjegyzés: A referenciakategóriákat zárójelben tüntettük fel.

* $p < 0,05$ szintenzignifikáns értékek.

X – A változó nem szerepel a modellben.

⁴ Az ukránai modell esetében egyik magyarázó változó hatása sem bizonyult szignifikánsnak.

Bár a háztartások demográfiai és szociológiai jellemzői sem a külföldi munkavállalás, sem a kvázivállalkozás esélyét nem befolyásolják jelentősen, addig a területi és határhatás erőteljes. A külföldi munkavégzésre ugyanazok a tényezők hatnak szignifikánsan: ennek esélye a magyarországiakhoz képest magasabb a szlovákiai és az ukrainai régiókban élők körében, továbbá növeli a külföldi munkavállalás esélyét, ha a háztartás tagjainak van külföldi utazási tapasztalata és vásárlási gyakorlata. A kvázivállalkozás esélyét csak a külföldi vásárlás gyakorlata növeli szignifikánsan, ami nyilván azt jelenti, hogy ebben az esetben ugyanazon családi vállalkozási tevékenységek (csempészés/üzletelés) két mozzanatáról van szó.

Végül a külföldi munkavállalás és kvázivállalkozás kialakulásának esélyét együttesen vizsgálva a három határzónában élő háztartások esetében (5. táblázat) azt látjuk, hogy:

- Magyarországon a külföldi vásárlás gyakorlata és a városok rosszabb elérhetősége növeli a külföldi jövedelemszerzés esélyét, amit viszont a határtól való távolság nem befolyásol. Eszerint a magyarok közül a rosszabb elérhetőség kényszere és a külföldi vásárlás során felhalmozott emberi tőke nagysága a külföldi jövedelemszerzés (mint a 2. táblázatban láttuk, leginkább az ukrainai turistakereskedelem) záloga.
- Szlovákiában ezzel ellentétben a nagyobb migrációs burok és a határtól való nagyobb távolság növeli a külföldi munkavállalás esélyét, ami – szintén a korábban látottak (vö. 2. táblázat) alapján – inkább munkavállalást jelent.
- Ukrajnában az üzletelés egyszerre jövedelemszerzés és fogyasztás, s ennek esélyét a magas iskolai végzettség csökkenti, az ukrán etnikai háttér pedig erősíti.

5. táblázat A külföldi jövedelemszerzés (munkavállalás + vállalkozás) esélye a háztartások körében a három határzónában – logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai

	Magyarország	Szlovákia	Ukrajna
<i>Megmagyarázott hányad</i>	23%	15%	20%
<i>N</i>	596	255	276
Aktívák aránya a háztartásban	1,000	1,000	1,007
Vagyonindex	1,042	0,971	1,001
Kommunikációs-mobilitási lehetőségek	0,998	1,123	1,046
Háztartásfő iskolai végzettsége (alapfok)			
Szakma	2,486	411,7	0,362
Középfok	1,432	241,8	0,655
Felsőfok	1,848	230,5	0,172*
Háztartásfő dolgozik (nem dolgozik)	1,498	3,345	3,031
Ukrán határon él (szlovák határon él)	0,879	X	X
Szlovákiai szlovák (szlovákiai magyar)	X	1,013	X
Ukrainai ukrán (ukrainai magyar)	X	X	2,084*

folymatodik

	Magyarország	Szlovákia	Ukrajna
Milyen messzire távolodott el otthonától utazásai során?	1,305	1,822	1,658
Hány rokona/barátja él a határ túloldalán?	1,017	1,021*	0,988
A háztartás bármely tagja szokott-e külföldön vásárolni?	8,191*	1,438	6,828*
Határtól való távolság	0,942	1,104*	1,008
Három városból a legközelebbi elérhetősége	0,933*	0,999	X
Busszal való elérhetőség	X	0,830	X

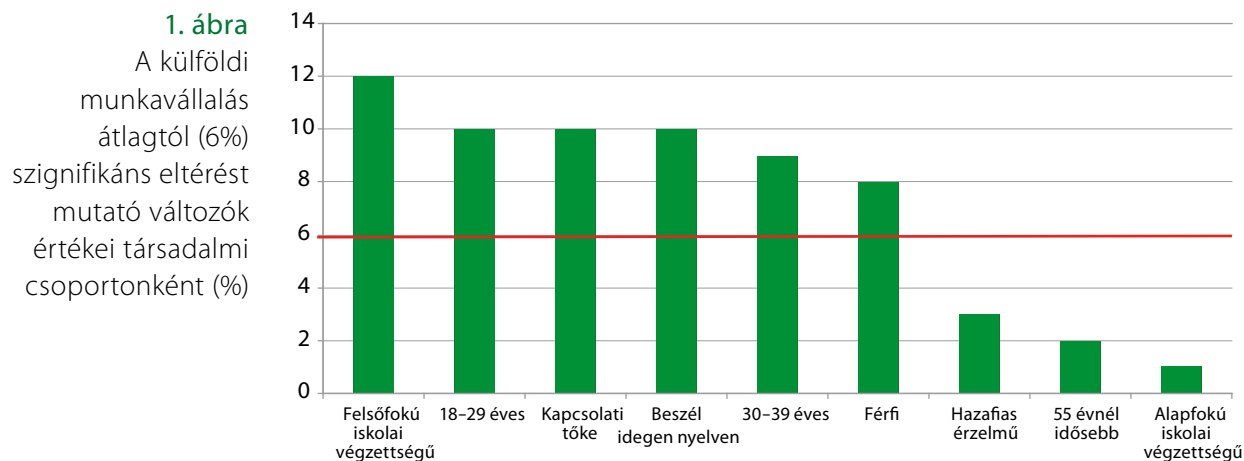
Megjegyzés: A referenciakategóriákat zárójelben tüntettük fel.

* $p < 0,05$ szinten szignifikáns értékek.

X – A változó nem szerepel a modellben.

Adalékok a külföldön szerencsét próbálók társadalomrajzához

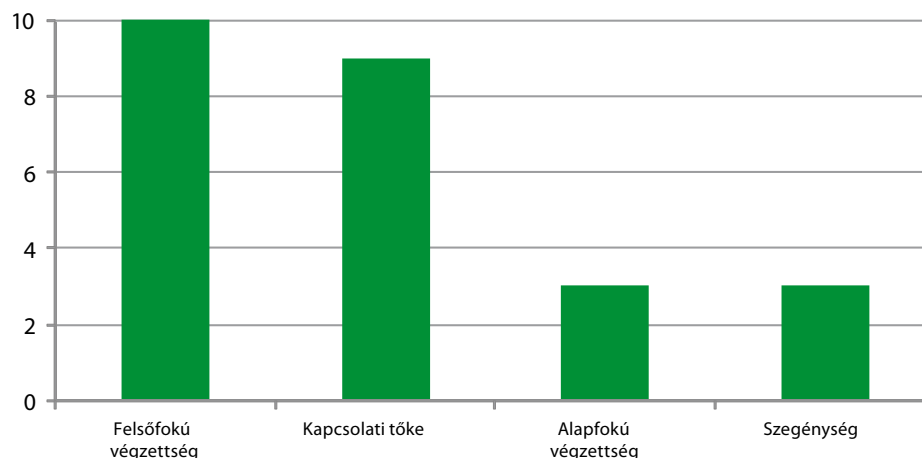
Ebben a részben megismertetjük az olvasót azokkal a szociodemográfiai és értékrendbeli változókkal, amelyek egyenként a legjobban eltérnek az átlagostól.⁵ Mint az az 1. ábrán látható, a külföldi munkavállalás esélye az átlagosnál magasabb azon munkaerő-piaci csoportok körében, amelyek a munkaerő-piacon jól hasznosítható tőke javakkal (emberi, kapcsolati tőke) vagy erőforrásokkal (fiatal, férfi) rendelkeznek.

Lényegében hasonló kép tárul elénk akkor is, ha a határon átnyúló kvázivállalkozási tevékenységek összességét vizsgáljuk (2. ábra). Látható, hogy a külföldi munkaerő-piaci aktivitáshoz képest a külföldi kvázivállalkozás még jobban felértékeli a kapcsolati szerepét, az emberi és anyagi tőke ugyanakkor csökkenti a külföldi vállalkozás esélyét.

⁵ Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a korábban bemutatott logisztikus regresszióval szemben jelen elemzésben egy változó hatását úgy láthatjuk, hogy nincs belőle kiszűrve a többi – külföldi jövedelemszerzést befolyásoló – tényező. Feltételezhetjük, hogy az olyan dimenziók, mint az iskolázottság, az életkor vagy az idegen nyelv ismerete összefüggnek egymással, így erősíthetik egymás hatását.

2. ábra
A kvázivállalkozás
átlagtól (6%)
szignifikáns
eltérést mutató
értékei társadalmi
csoportonként (%)

A szakirodalomból ismert az a tétel, hogy a határ közelsége adta lehetőségek (pl. a határon túli munkavállalás nagyobb esélye vagy a szomszédos országban lévő személyes kapcsolatok) befolyásolják a regionális identitás alakulását (Rippl et al. 2010). Ezt a feltételezést teszteljük a 6. táblázatban szereplő modellekkel, amelyek a határ közelségének, a városok elérhetőségének és a külföldi aktivitás különféle aspektusainak a régió egészéhez való kötődését vizsgálják.⁶

6. táblázat A regionális kötődés kialakulásának mechanizmusa a három határ menti országrészben – logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai

	Teljes minta	Magyarország	Szlovákia	Ukrajna
Megmagyarázott hányad	4%	4%	15%	7%
N	1123	590	255	278
Nő (férfi)	0,965	0,868	1,433	0,896
Életkor	1,016*	1,017*	0,994	1,034*
Iskolai végzettség (felsőfok)				
Alapfok	0,933	0,998	0,392	1,164
Szakma	0,704	0,652	0,645	0,928
Középfok	0,932	0,899	1,027	0,810
Dolgoznak vagy vállalkoznak családtagjai külföldön? (nem)	0,530*	0,167*	0,540	0,476
Milyen messzire távolodott el otthonából utazásai során?	1,130	1,009	1,415	1,021
Hány rokona/barátja él a határ túloldalán?	1,013*	1,020	1,025*	1,007

folytatódik

⁶ A régióhoz erősen kötődők aránya a teljes mintában 18%. Ugyanez az arány a vizsgált magyarországi régióban 15%, a Felvidéken élők között 21%, a kárpátaljaiak esetében pedig 19%.

	Teljes minta	Magyarország	Szlovákia	Ukrajna
Szokott-e külföldön vásárolni, ügyeket intézni?	1,163	1,039	1,527	0,928
Családjának tagjai szoktak-e külföldön vásárolni, ügyeket intézni?	1,140	1,283	0,973	1,750
Dolgozik/dolgozott vagy vállalkozik/vállalkozott-e külföldön?	1,350	3,288*	1,035	1,012
Alminta				
Szlovák határ menti magyarországi magyar (ukrajnai ukrán)	0,836	X	X	X
Szlovákiai magyar (ukrajnai ukrán)	0,856	X	X	X
Szlovákiai szlovák (ukrajnai ukrán)	1,067	X	X	X
Ukrán határ menti magyarországi magyar (ukrajnai ukrán)	1,248	X	X	X
Ukrajnai magyar (ukrajnai ukrán)	1,077	X	X	X
Magyarországi magyar a szlovák határnál (magyarországi magyar az ukrán határnál)	X	0,871	X	X
Szlovákiai magyar (szlovákiai szlovák)	X	X	0,389	X
Ukrajnai magyar (ukrajnai ukrán)	X	X	X	1.189
Határtól való távolság	1,033*	0,992	1,078*	1,028
A három nagyvárostól való távolság	X	1,033	1,010	X
Legközelebbi nagyváros busszal való elérhetősége	X	X	1,231	X

Megjegyzés: A referenciakategóriákat zárójelben tüntettük fel.

* $p < 0,05$ szinten szignifikáns értékek.

X – A változó nem szerepel a modellben.

A regionális kötődés Magyarországon és Ukrajnában nő az életkorral. Szlovákia kivétel, ám itt a rokonság határon átnyúló összekötő ereje. A családtagok külföldi jövedelemszerző tevékenysége „eloldoz” a régiótól, különösen Magyarország esetében, ahol amennyiben a kérdezett külföldön szerez jövedelmet, az erősen növeli a regionális identitás erejét. A régió belüli határtól való távolság csak Szlovákiában hat szignifikánsan, s a korábban már látott módon itt is a határtól távolabb lakók kötődnek jobban a régióhoz.

Összefoglalás

Összességében tehát azt látjuk, hogy a külföldi jövedelemszerzés esélye a jó munkaerő-piaci helyzetű demográfiai csoportok (fiatalok és férfiak) körében magas, különösen, ha ehhez szakképzettség is társul. Továbbá a külföldi jövedelemszerzés beágyazódik a háztartás és az egyén egyéb külföldi tevékenységeinek gyakorlatába, vagyis azok körében a legmagasabb, akik az erre alkalmas emberi és kapcsolati tőkével rendelkeznek. A külföldi jövedelemszerzés két típusát (a munkavállalást és a vállalkozást) eltérően befolyásolják az egyének és a háztartások jellemzői: külföldön munkát vállalni a megfelelő emberi tőkéjű és demográfiai profilú elégedetlen munkavállalók hajlanak inkább, különösen, ha ez beágyazódik a háztartás hasonló gyakorlatába. Ezzel szemben a külföldi vállalkozás esélye a határon való gyakori átkelés hercehurcai miatt rosszkedvű, családi körben végzett csempészek körében a legnagyobb.

A szakirodalomban olvasható – elsősorban Nyugat-Európára vonatkozó – eredményeket elemzésünk csak részlegesen igazolta vissza. A határon túli kapcsolatok kizárólag Szlovákiában, míg a külföldi munkavállalás csak Magyarországon befolyásolja a régióhoz való kötődés mértékét. Úgy tűnik tehát, hogy a kelet-európai határok mentén más tényezők játszanak szerepet a régióhoz való viszony kialakulásában.

Irodalom⁷

- Bálint Gyöngyvér (2008): *Foglalkoztatási stratégiák Hargita megyében*. PhD dolgozat. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/364/1/balint_gyongyver.pdf.
- Rippl, Susanne – Nicola Bücker – Anke Petrat – Klaus Boehnke 2010: Crossing the frontier. Transnational social integration in the EU's border regions. *International Journal of Comparative Sociology*, 51 (1–2): 5–31.
- Sik Endre (2012a): Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpóra-konceptió magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In uő (szerk.): *A migráció szociológiája*. 2. köt. Budapest: TáTK, 107–120. http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/sik_a_migracio_szociologijaja_2.pdf
- Sik Endre (2012b): *A kapcsolati tőke szociológiája*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/kapcsolati_toke_szociologijaja.pdf

⁷ Az interneten elérhető hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja: 2014. 12. 20.

Függelék

A komplex változók képzési módja

Objektív változók

Szegénység – „Előfordult-e a következő négy helyzet közül akár egy is: nem jutott elegendő pénz enniivalóra; villany-számlára; fűtésre; ruházódásra?” Ha bármelyik is előfordult, akkor a kérdezettet ‘szegénynek’ tekintettük, ha egyik sem fordul elő, akkor pedig ‘nem szegénynek’.

Vagyonindex – a háztartás következő fogyasztási javakkal való ellátottságának Z-score összege: automata mosógép; mélyhűtő; mikrohullámú sütő; mosogatógép; nyaraló; személyi számítógép, laptop; színes tévé; DVD-lejátszó; tanya, telek, kiskert; teherautó, traktor, egyéb hasznójármű.

Kommunikációs-mobilitási lehetőségek – a háztartás következő fogyasztási javakkal való ellátottságának Z-score összege: internet, mobiltelefon, személyautó.

Szubjektív tényezők

Elégedettség – a következő hét elégedettségi mutató átlaga: környék; család; az ország politikai rendszere; jövedelem; állás; életszínvonal; az életével általában.

Kulturális kötődés (csak a nem magyarországi, de magyar nemzetiségű almintákon kérdezték) – minél több kérdésre volt „igen” a válasz, annál magasabb lett a változó értéke. A kérdések: Beszél-e magyarul (legalább viszonylag jól)? Szokott-e: a tévében magyarországi tévécsatornákat nézni?; ...magyarországi rádióműsorokat hallgatni?; ...magyarországi újságokat, folyóiratokat olvasni?

Előnynek vagy hátrálynak érzi a határmentiséget? – tipológia a következő kérdések alapján: „Érzi-e annak előnyeit, hogy a ... határ közelében lakik?”, illetve „Érzi-e annak hátrányait, hogy a XXX határ közelében lakik?”. A tipológia értékei: 1 – csak a hátrányát érzi; 2 – vegyes érzelmű (előnyöket és hátrányokat is érez vagy egyiket sem); 3 – csak az előnyét érzi.

Mennyire kötődik a régióhoz? – átlag számítása a következő kérdések alapján: „Mennyire érzi közel magához érzelmi-leg...” ezt a kistérséget/ezt a régiót/Kárpátalját; a határon túli magyarországi régiót; a határon túli szlovákiai régiót; a határon túli ukrainai régiót (ez utóbbi három közül mindig azt az országot nem kérdezték, ahol a kérdezett élt). A válaszlehetőségek a következők voltak: 1 – egyáltalán nem érzi közel; 2 – közel is érzi, meg nem is; 3 – nagyon közel érzi.

Elérhetőségi és mobilitási változók

Mennyire távolodott el otthonától utazásai során? (egyéni vagy háztartás szinten) – hierarchikus tipológia a következő kérdések alapján: „Járt-e már Ön vagy a családjából valaki más: Kassán; Pozsonyban; Ungváron; Kijevben; Debrecenben; Budapesten; Munkácson; Miskolcon; Nyíregyházán?” A tipológia értékei: 1 – egyikben sem; 2 – saját ország nem fővárosában; 3 – a határ túloldalán lévő ország nem fővárosában (is); 4 – a saját ország fővárosában (is); 5 – a határ túloldalán lévő ország fővárosában (is).

Határtól való távolság – a kérdezett lakóhelyének legközelebbi határtól való távolsága.

Három városból a legközelebbi elérhetőség (csak a szlovákiai és magyarországi almintán kérdezték) – a kérdezett településének Kassától; Miskolctól és Nyíregyházától való lehető legkisebb távolsága.

Busszal való elérhetőség (csak a szlovákiai és a szlovákiai határszakasz mentén élők magyarországi almintáján kérdezték) – a kérdezett településén a legközelebbi nagyobb városba naponta járó buszok száma és menetideje alapján képzett mérőszám, melynek magas értékei azt jelentik, hogy sok busz jár, és rövid menetidővel elér a legközelebbi nagyobb városba.